

Majda Kodrič

ETBIN KRISTAN IN SOCIALISTIČNO GIBANJE JUGOSLOVANSKIH
IZSELJENCEV V ZDA V LETIH 1914—1920

Etbina Kristan, eden glavnih voditeljev slovenske socialne demokracije od njenih začetkov do l. 1914, se je, kot prej v domovini, tudi v okviru svoje dejavnosti med slovenskimi in širše jugoslovanskimi izseljenci v ZDA v času prve svetovne vojne posvetil predvsem narodnemu vprašanju.

V prepričanju, da je narodno vprašanje važno tudi za socialistično gibanje, se je Kristan ukvarjal z njimi že od samega začetka svojega delovanja znotraj slovenske socialistične demokracije.¹ V razvoju njegove misli glede narodnega vprašanja do l. 1914 lahko ločimo predvsem dve fazi.

Prvo predstavlja razvoj ideje kulturnonarodnostne avtonomije. To idejo je Kristan izrazil predvsem v nekem članku, ki je bil objavljen l. 1898 v socialistični reviji *Akademie*, ki je izhajala v Pragi, in v svojem nastopu l. 1899 na brnskem kongresu avstrijske socialdemokratske stranke.

Nanašajoč se samo na slovensko narodno vprašanje in ne še na širšega jugoslovanskega, je zavrnil tezo, naj bi vsak narod, ki je živel pod Avstrijo, dobil teritorialno avtonomijo, določeno glede na področje, na katerem so živeli njegovi člani. Zahteval je, naj bi bila tem narodom dana kulturna avtonomija, ki bi upoštevala kulturne vezi med pripadniki iste narodnosti, čeprav bi ti živeli na različnih območjih.

Temeljna pomanjkljivost te Kristanove ideje je bilo zavračanje politične rešitve narodnega vprašanja. Rešitev, ki jo je zahteval, je nujno dopuščala ohranitev tedanje teritorialne razdelitve v Avstro-Ogrski, poleg ohranitve državne celovitosti monarhije. V tem smislu se je njegova ideja navezovala na avstromarksistično stališče do narodnega vprašanja. Vendar pa obstaja neka temeljna razlika med njegovim stališčem in tistim avstromarksističnih predstavnikov avstrijske socialne demokracije, predvsem Karla Rennerja. Medtem ko si je ta zamišljal kulturnonarodnostno avtonomijo izključno znotraj Avstro-Ogrske in hotel s tako rešitvijo ohraniti celovitost monarhije, je Kristan pričakoval, da bodo v prihodnosti padle meje Avstro-Ogrske, kot tudi vseh drugih držav, in da jih bo nadomestil federalizem narodov, osnovan na njihovi kulturni avtonomiji.²

¹ *Zgodovinski arhiv KPJ*, 5, Beograd 1951, str. 31—32; Dušan Kermavner, *O političnem liku Etbina Kristana*, Naši razgledi, Ljubljana, II, 1953, št. 24, 5. decembra 1953, str. 5.

² To prvo fazo razvoja Kristanove misli glede narodnega vprašanja obravnavajo: D. Kermavner, *O političnem liku ...*, cit., str. 5; France Klopčič, *Prvi nastop Etbina Kristana za kulturno-narodnostno avtonomijo leta 1898*. Sodobnost, Ljubljana, XIII,

Kasneje je Kristan dopolnil idejo kulturno-narodnostne avtonomije z novimi elementi, do katerih sta privedla tako razvoj njegove misli kot nov politični položaj v Avstro-Ogrski, ki je postavil v ospredje jugoslovansko vprašanje. V tej drugi fazi se je dejansko začel ukvarjati s širšim jugoslovanskim problemom. Še dalje je prisojal narodnemu vprašanju kulturni značaj in ni konkretno nasprotoval državni celovitosti Avstro-Ogrske. Vendar pa je zdaj izražal ta stališča v poudarjanju potrebe po jezikovnem in kulturnem narodnem zedinjenju jugoslovanskih ljudstev, torej po uvedbi enega jugoslovanskega jezika in enotnih kulturnih ustanov. Jugoslovanska ljudstva je namreč štel za dele še ne konsolidiranega jugoslovanskega naroda, ki bi se lahko kulturno razvil le, če bi se združili v en narod. Tak jugoslovanski narod pa bi se kot kulturno-narodnostno avtonomna enota vključil v konfederacijo narodov, ko bi v daljni prihodnosti razpadle vse države in z njimi tudi Avstro-Ogrska. Ta Kristanova ideja je bila na tivolski konferenci JSDS (21.—22. novembra 1909) sprejeta v strankin program glede narodnega vprašanja.

To uradno usmerjenost stranke so kmalu zavrnilo razni socialdemokratski predstavniki. Nasprotovali so predvsem zamisli o jezikovnem in kulturnem narodnem zedinjenju, pa tudi ideji kulturnonarodnostne avtonomije.

Najpomembnejšo kritiko je izrazil Ivan Cankar. S tem, da si je zamislil ustanovitev jugoslovanske zvezne republike, je vzel v poštev politično rešitev jugoslovanskega vprašanja, ki je slonela tudi na načelu samoodločbe narodov. Hkrati je s poudarjanjem narodne individualnosti jugoslovanskih ljudstev zavrnil pristop do jugoslovanskega problema s kulturnega in jezikovnega vidika. Toda Cankarjeva ideja jugoslovanske zvezne republike je predstavljala tedaj v Avstro-Ogrski utopijo.³

Zelo podobno zamisel pa je pozneje razvil med jugoslovanskimi izseljenci v ZDA ravno Etbin Kristan, ko se je izrekel za jugoslovansko federativno republiko. V kolikšni meri je na Kristanova nova stališča do narodnega vprašanja vplivala Cankarjeva kritika? Kolikšen je bil po drugi strani vpliv razmer v ZDA? Na ta vprašanja bom skušala odgovoriti v svojem članku.

Pri obravnavanju Kristanove dejavnosti v ZDA je treba upoštevati tudi okoliščine njegovega odhoda v Ameriko. Znano je, da ga je l. 1912 Jugoslovanska socialistična zveza, ki je delovala v ZDA, povabila na vrsto predavanj po slovenskih naselbinah. Ko se je po nekaj mesecih vrnil iz Amerike, je bil vedno manj dejaven znotraj JSDS. Odločil se je bil namreč, da se bo naselil v ZDA.⁴ Kaj ga je privedlo do te odločitve? Lahko domnevamo, da je k njej prispevala oslabitev njegove vloge znotraj JSDS. Vendar pa iz Regentovih

1965, št. 1—3, str. 201—209; F. Klopčič, *Kritično o slovenskem zgodovinopisju*, Ljubljana 1977; Janko Pleterski, *Nekaj vprašanj slovenske zgodovine v desetletju 1894—1904*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, XXXI, 1977, št. 1—2, str. 7—23.

³ Ta kratek oris druge faze razvoja Kristanove misli o narodnem vprašanju vsebuje bodisi zaključke, do katerih sem prišla na podlagi analize Kristanovih stališč in nasprotnih mnenj nekaterih drugih socialdemokratskih predstavnikov, bodisi mnenja naslednjih zgodovinarjev: D. Kermavner, *O političnem liku...* cit., str. 5; Fran Zwitter, *Zlom avstromarksizma pri Slovencih*, Zgodovinski časopis, Ljubljana, XXVI, 1972, št. 1—2, str. 103—138; J. Pleterski, *O nekaterih vprašanjih slovenske politične zgodovine v zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno*, Zgodovinski časopis, Ljubljana, XXXI, 1979, št. 2, str. 203—220.

⁴ Ivan Regent, *Kratki spomini na Etbina Kristana*, Primorski dnevnik, št. 285, 1. decembra 1965, str. 3.

spominov izhaja, da ni bilo niti njegovim strankinim tovarišem jasno, zakaj se je odločil, da se bo naselil v Ameriko, in da je po drugi strani verjetno prišlo do tega predvsem iz osebnih razlogov. Regent se vsekakor spominja, da je Kristan odpotoval proti Ameriki iz Trsta 28. julija 1914.⁵

Kristan je torej prišel med izseljence v ZDA ravno na začetku prve svetovne vojne. Stvarnost, v kateri je začel delovati, je bila po eni strani že pod vplivom izbruha vojne, po drugi pa je ohranjala mnoge značilnosti predvojnih razmer. V tem okviru ne bom obravnavala socialnega položaja izseljencev, saj ta ni neposredno vplival na Kristanovo dejavnost. Kristan se je namreč le malo posvetil socialnim problemom izseljencev. Prizadeval si je predvsem zato, da bi med njimi razvil napredno narodno gibanje. Pri tem pa je moral upoštevati njihovo dotedanje politično, kulturno in socialno delovanje.

Važna podlaga za Kristanovo dejavnost so bila podporna društva. Ta so nastala iz potrebe po socialni zaščiti in obenem po kulturni dejavnosti. V njih pa so izseljenci tudi pridobivali narodno zavest in delovali v prid narodnim gibanjem v domovini, pri čemer so jih večkrat vodili politični emigranti. Iz istih razlogov so bila pomembna še druga kulturna in politična društva, pa tudi izseljenski tisk. Zanimivo je, da so izseljenci, ki doma večinoma niso bili vključeni v politično življenje, na ta način razvijali narodno zavest. To jim je omogočala tudi svoboda misli, ki je obstajala v Ameriki.⁶

Pri krepitvi narodne zavesti izseljencev in sploh pri spodbujanju njihove socialne in kulturne dejavnosti je imela važno vlogo tudi cerkev. Ta splošni pozitivni pomen cerkve gre poudariti, čeprav je avstro-ogrška vlada pošiljala med izseljence mnoge duhovnike nalašč zato, da bi ovirali propagando proti Avstro-Ogrski.⁷

Med izseljenci je bilo precej razširjeno tudi socialistično gibanje. Da bi okrepili svoje delovanje, so se l. 1909 razni socialistični klubi združili v Jugoslovansko socialistično zvezo. Na to odločitev pa je vplival tudi tedanji položaj jugoslovanskih narodov pod Avstro-Ogrsko.⁸

V tem smislu je zanimiv nek dopis jugoslovanskih socialistov v ZDA Rdečemu praporju.⁹ Avtor članka trdi med drugim, da bi lahko enotna socialistična organizacija jugoslovanskih izseljencev v ZDA znatno pripomogla k zedinjenju jugoslovanskih ljudstev. Iz ugotovitev, s katerimi pisec pojasnjuje to svojo trditev, lahko potegnemo zanimive zaključke. Tako npr. v Ameriki jugoslovan-

⁵ *Ibidem.*

⁶ O podpornih društvih jugoslovanskih oz. slovenskih izseljencev pišeta podrobneje; Ivan Čizmič, *Jugoslovanski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918*; Zagreb 1974, str. 14—21; 25—35; Matjaž Klemenčič, *Izseljevanje Slovencev iz Avstroogrške in avstrijska politika izseljevanja do prve svetovne vojne*, Slovenski koledar, Ljubljana 1981, str. 274.

⁷ M. Klemenčič, *op. cit.*, str. 274—275; I. Čizmič, *op. cit.*, str. 21—22.

⁸ O socialističnem gibanju jugoslovanskih izseljencev v ZDA pred vojno pišejo: I. Čizmič, *op. cit.*, str. 23—25; 36; Joško Oven, *Proletarec*, Slovenski izseljenski koledar, Ljubljana 1955, str. 121—124; Frank Petrich, *Doneski k zgodovini jugoslovanske socialistične zveze v Ameriki*, Slovenski izseljenski koledar, Ljubljana 1956, str. 194—197; Frank Petrič, *Nekaj splošne zgodovine socialističnega gibanja v Ameriki*, Družinski koledar, Ljubljana 1913, str. 129—139; M. Klemenčič, *op. cit.*, str. 275; Marjan Drnovšek, *O stališčih slovenskih socialistov v ZDA do vojne in jugoslovanskega vprašanja med prvo svetovno vojno*. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, XV—XVI, 1975—1976, št. 1—2, str. 76; 80.

⁹ *Zgodovinski arhiv...*, *cit.*, str. 213.

skih izseljencev niso ločevale meje, medtem ko so bili v domovini južni Slovani in tudi sami Slovenci razdeljeni med razne dežele znotraj Avstro-Ogrske in celó med razne države. Izseljenci niso bili podrejeni cerkvi in cesarju, saj so v Ameriki lahko uživali buržoazno-demokratske svoboščine, med njimi tudi svobodo misli. Na krepitev narodne zavesti izseljencev, ki so delovali v socialističnem gibanju, pa je posredno vplivalo tudi samo dejstvo, da so v Ameriki pridobivali razredno zavest. Izseljenci so bili večinoma kmečkega izvora in zato v domovini v glavnem niso bili vključeni v socialistično gibanje. Socialne razmere, v katerih so živeli v ameriški kapitalistični stvarnosti, pa so jih spodbujale k socializmu in k notnemu delavskemu boju. Rezultat teh teženj je bila ustanovitev JSZ, v kateri so bile po federativnem načelu združene sekcije raznih jugoslovanskih narodnosti. Ravno taka organizacija pa je med izseljenci, ki so delovali v njej, verjetno še pospeševala zavzetost za narodno vprašanje in za njegovo rešitev v naprednem smislu.¹⁰

V zvezi s tem je zanimivo, da je sicer podpirala dejavnost JSDS gledé narodnega vprašanja, toda hkrati je dejansko že nastopala izvirno idejo jugoslovanske federativne republike, ki jo je potem razvil Kristan, bodisi na podlagi svojih prejšnjih izkušenj, bodisi pod vplivom spremenjenih razmer v domovini, v Ameriki in sploh v svetu.¹¹

Kristan je namreč lahko spodbudil znotraj JSZ, in sicer predvsem med slovenskimi socialisti, večjo zavzetost za narodno vprašanje tudi zato, ker so mu to omogočile nove razmere, nastale po izbruhu vojne. Zato je treba upoštevati tudi stališča JSZ do vojne. Za boljšo presojo odnosa jugoslovanskih in predvsem slovenskih socialistov do vojne in do narodnega vprašanja, ga je treba obravnavati v širšem okviru. Po eni strani ga lahko primerjamo s celotnim gibanjem jugoslovanskih izseljencev v ZDA v zvezi z jugoslovanskim vprašanjem in predvsem z dejavnostjo slovenskih izseljencev v tem smislu, po drugi pa moramo vzeti v poštev tudi usmerjenost Socialistične stranke Amerike — v katero je bila vključena JSZ in tedanja ameriško stvarnost.

Izbruh vojne v Evropi l. 1914 je prisilil ameriško vlado, pa tudi razne druge komponente ameriškega javnega življenja, da so se izrekle glede novega evropskega položaja. Predsednik ZDA Woodrow Wilson, ki je bil mnogo bolj nagnjen k notranji politiki kot k zunanji, se je moral soočiti z važnim zunanje-političnim vprašanjem.¹² Odločil se je vsekakor, da se ne bo vmešal v evropske zadeve, in tako izdal 18. avgusta 1914 Razglas nevtralnosti, ki je hkrati izražal prevladujoče stališče v ameriški javnosti.¹³

Vendar pa je bil Wilson, kot mnogi drugi Američani iz več razlogov nagnjen Veliki Britaniji. Izseljenci raznih evropskih narodnosti po drugi strani niso mogli ravnodušno sprejemati dejstva, da so se njihove države in rojaki vpletali v vojno. Nemški izseljenci so npr. podpirali Nemčijo, Irci so izražali

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Poročilo o diskusijskem večeru kluba št. 1, J. S. Z., Proletarec, 9. septembra 1920, št. 678, str. 10; Proletarec je bil glasilo slovenskih socialistov v Ameriki. Ustanovljen je bil l. 1906.*

¹² Angelo Ara, *L'Austria-Ungheria nella politica americana durante la prima guerra mondiale*, Roma 1973, str. 9; Raimondo Luraghi, *Gli Stati Uniti*, Torino 1974, str. 526.

¹³ R. Luraghi, *op. cit.*, str. 526—527.

svoje nasprotovanje Veliki Britaniji.¹⁴ Mnogi izmed slovanskih izseljencev iz Avstro-Ogrske, ki jim je izbruh vojne odpiral nove možnosti uresničitve, pa so razglašali svoje težnje po narodni osvoboditvi. V zvezi s stališči teh izseljencev je treba vsekakor pripomniti, da je bil znaten del še zvest habsburški monarhiji. Tisti, ki so se zavzemali za osvoboditev svojih narodov, pa niso delovali enotno, in — kot trdi Prpic — v glavnem niso osnovali svoje dejavnosti na stvarni presoji položaja. To velja tudi za južne Slovane, katerih narodno vprašanje je bilo posebno zapleteno.¹⁵

Socialisti so tako znotraj jugoslovanskega izseljenstva kot verjetno tudi med izseljenci drugih narodnosti samostojno tolmačili dogajanje v Evropi. Ob izbruhu vojne so jugoslovanski socialisti zavzeli podobno stališče kot vodstvo socialistične stranke Amerike. Tako Phillips Russell v *International Socialist Review* kot avtor članka *Nauki evropskega klanja v Proletarcu* sta obsojala vojno, češ da so jo sprožili predvsem ekonomski kapitalistični interesi. Trdila sta, da se množice vojakov ne borijo za svoje cilje, ampak le zato, ker so jih poveljniki poslali v vojno. Poudarjala sta, da je narodno vprašanje le pretveza za izbruh vojne.¹⁶

S tega vidika so vodilni predstavniki Socialistične stranke Amerike kot jugoslovanski socialisti presojali tudi avstrijski napad na Srbijo, češ da ga je Avstrija izvršila v svoje kapitalistične interese.¹⁷

Proletarec je ugotavljal, da ni nikjer v Evropi cilj vojne osvoboditev narodov. »Grozna morija bo oslabil narode in njih moč, pa jih bo napravila še manj sposobne za svoje boje. Po vojni bodo še bolj podjarmljeni kakor so sedaj, in reakcija bo še prevzetnejša.«¹⁸ V istem članku je bilo vsekakor izraženo upanje, da bodo na podlagi te izkušnje narodi spoznali, da so spori med njimi nekoristni in da je namesto teh potreben njihov enoten odpor proti kapitalizmu. »Tedaj postane svet socialističen in v socializmu najdejo vsi narodi svojo svobodo.«¹⁹

V *Proletarcu* so že takrat začeli tudi dejansko oblikovati program za doseg enakopravnosti narodov v Evropi. Po eni strani so izražali prepričanje, da je enakopravnost narodov »predpogoj odkritosrčnega internacionalizma«, obenem pa so trdili: »... ali v Zedinjenih državah, v katerih se izravnavajo in spajajo interesi, je tudi ona lože izvedljiva.«²⁰

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ George J. Prpic, *The South Slavs* v Joseph P. O'Grady, *The Immigrants' Influence on Wilson's Peace Policies*, Louisville 1967, str. 173—174.

¹⁶ *Nauki evropskega klanja*, *Proletarec*, 1. septembra 1914, št. 364, str. 1; Phillips Russell, *Europe in the Clutch of War*, *International Socialist Review*, Vol. XV, September 1914, št. 3, str. 133—135; *International Socialist Review* je bilo eno izmed glavnih glasil Socialistične stranke Amerike. Revija je bila ustanovljena l. 1900 in je izhajala kot mesečnik. V njej so sodelovali predstavniki raznih struj, kar je bilo sicer značilno za večino tedanjega ameriškega socialističnega tiska. Izhajala je v Chicagu. Urejal in izdajal jo je Charles H. Kerr, ki je izdajal marksistične klasike.

¹⁷ William E. Bohn, *International notes*, *International Socialist Review*, Vol. XV, Oktober 1914, št. 4, str. 241—244; *Vojna in bestialnost*, *Proletarec*, 19. januarja 1915, št. 384, str. 1.

¹⁸ *Nacionalna vojna?*, *Proletarec*, 15. septembra 1914, št. 366, str. 2.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Zedinjene države evropske*, *Proletarec*, 29. septembra 1914, št. 368, str. 1.

To zamisel bi bilo mogoče tolmačiti kot poskus, da bi vlili socialistično vsebino v državno ureditev, podobno tisti, kakršna je obstajala v ZDA. Bila je nedvomno poskus, da bi zoperstavili kapitalističnim programom glede narodnih vprašanj predlog za njihovo rešitev v socialističnem duhu.

Sploh so vojno tako v International Socialist Review kot v Proletarcu označevali kot izziv kapitalizma socializmu, zato se je delavstvo vseh dežel moralo upreti v enotnem boju pod vodstvom socialistov.²¹

To stališče so odražale tudi smernice, ki jih je JSZ dajala svojim pristašem. Jugoslovanski delavci v Ameriki naj bi zavrnilo poziv avstrijske in srbske vlade, naj se pridejo bojevat v domovino. Še posebej jih je vodstvo zveze svarilo, naj ne nasedejo srbskim propagandistom in njihovemu podžiganju nacionalnega sovraštva do delavcev drugih dežel. Eno glavnih smernic je predstavljalo tudi svarilo, naj jugoslovanski delavci v Ameriki ne zbirajo denarja za vojne cilje, temveč za pomoč, ki bi jo po vojni nudili preživelim delavcem in sorodnikom padlih.²²

Zanimivi so sicer še drugi aspekti odnosa jugoslovanskih socialistov v ZDA do vojne, toda o tem kasneje. Na tem mestu je dovolj, če upoštevamo le tista stališča, ki so vplivala na njihov začetni odnos do narodnega vprašanja. Le-tega so izražali predvsem v odporu do gibanja za ustanovitev jugoslovanske države, ki ga je vodil Jugoslovanski odbor v Londonu, in do pobude Slovenske lige. Zato velja na kratko prikazati tudi to narodnopolitično dejavnost izseljencev.

Gibanje jugoslovanskih izseljencev v ZDA za rešitev jugoslovanskega vprašanja, ki se je razvilo po izbruhu prve svetovne vojne, je kmalu prešlo pod vpliv Jugoslovanskega odbora v Londonu. Podlaga za to je bila postavljena na jugoslovanskem zboru, ki je bil 10. in 11. marca 1915 v Chicagu. Zbora se je udeležilo 563 voditeljev hrvaških, srbskih in slovenskih izseljencev, ki so kot predstavniki velikega dela jugoslovanskega izseljenstva obenem zastopali jugoslovanske narode sploh in tako izrazili njihovo podporo dejavnosti Jugoslovanskega odbora za ustanovitev jugoslovanske države. Hkrati je v resoluciji, ki je bila sprejeta na zboru, izzvenel kot izraz ljudske volje tudi poziv zaveznikom, naj pripomorejo k dosegu tega cilja.

Sicer pa je jugoslovanski zbor v Chicagu važen predvsem zato, ker je bil prvi veliki zbor izseljencev vseh jugoslovanskih narodov v ZDA in ker je na njem prvič toliko predstavnikov jugoslovanskih narodov ter povrh v tuji deželi zahtevalo narodno osvoboditev izpod Avstro-Ogrske in zedinjenje jugoslovanskega ozemlja v enotno državo. Ta program, ki se je vsekakor navezoval na nacionalne težnje, ki so jih jugoslovanski narodi že gojili tako v domovini kot v okviru izseljenstva v ZDA, je tudi predstavljal stvarno podlago za gibanje jugoslovanskih izseljencev v ZDA za ustanovitev jugoslovanske države.

Kljub splošnem pozitivnemu pomenu resolucije, ki je bila sprejeta na jugoslovanskem zboru v Chicagu, pa je treba vendar poudariti tudi nekatere njene pomanjkljivosti. Nasprotna težnjam mnogih izseljencev je bila trditev, da ne obstajajo hrvaški, srbski in slovenski narod, temveč enoten jugoslovanski narod.

²¹ G. L. Harding, *Socialism and the World-War*, International Socialist Review. Vol. XV, September 1914, št. 3, str. 141—143; *Velehudodelstvo*, Proletarec, 18. avgusta 1914, št. 362, str. 1.

²² *Protí krvavi vojni!*, Proletarec, 4. avgusta 1914, št. 360, str. 1.

Mogoče je sicer, da so v resoluciji sprejeli to stališče predvsem zato, da bi lažje dobili podporo zaveznikov gibanju za ustanovitev jugoslovanske države.

Predstavniki izseljencev, ki so se udeležili zbora, so se namreč dejansko izrekli za narodno individualnost posameznih jugoslovanskih narodov. Tako stališče je odsevalo v njihovih posegih, v katerih se niso le zavzemali za osvoboditev izpod Avstro-Ogrske in zedinjenje v enotno jugoslovansko državo, ampak so tudi izražali svoje mnenje glede ureditve te bodoče države. Navezujoč se na stališča, ki so že bila razširjena med izseljenci, so zagovarjali federativno državno ureditev, v kateri bi Slovenci, Hrvati in Srbi ohranili samostojnost, pri čemer so se precej zgledovali po družbenopolitični ureditvi v ZDA.

Taka ureditev je predvidela zedinjenje jugoslovanskega ozemlja v novo enotno državo po razpadu srbske in črnogorske države. Na zboru se torej ni uveljavila velikosrbska ideja, ki so jo razglašali številni voditelji srbskega izseljenstva in je zagovarjala priključitev celega jugoslovanskega ozemlja srbski kraljevini.

Vendar pa resolucija, ki je bila sprejeta na zboru, ni jasno nasprotovala temu stališču. S tem, da ni določala, kakšna naj bi bila ureditev nove jugoslovanske države, je namreč dopuščala ohranitev oblasti v rokah srbske dinastije Karadjordjevičev.²³

Socialisti so resolucijo jugoslovanskega zbora zavrnil. Hkrati pa so v kritiki tega programa oblikovali svoj odnos do narodnega vprašanja s socialističnega vidika. Ta stališča so odražala v raznih člankih v Proletarcu, katerih avtor je bil zelo verjetno Kristan sam. Nanje pa so vplivala tako stališča do vojne, ki sem jih že obravnavala, kot Kristanove ideje glede narodnega vprašanja.

V teh člankih so socialisti obsojali že samo dejstvo, da so se pobudniki jugoslovanskega zbora v Chicagu sklicevali na pomoč zaveznikov, češ da se ti borijo za osvoboditev podjarmljenih narodov. Socialisti so namreč zatrjevali, da gre tem silam v resnici le za lastne kapitalistične cilje. Enakopravnost narodov in s tem tudi rešitev jugoslovanskega vprašanja naj bi bili dosegljivi le z mednarodno solidarnostjo.²⁴

Poudarjali so tudi, da resolucija, ki je bila sprejeta na jugoslovanskem zboru v Chicagu, podžiga ljudstvo k nacionalnemu sovraštvu, saj vsebuje trditev, da v Avstro-Ogrski vladata nemški in madžarski narod. Po mnenju socialistov so imeli oblast v rokah izključno kapitalisti in dinastija.²⁵

Ugotavljali so tudi velikosrbsko usmerjenost resolucije in jo zavračali, češ da se od socialistov ne more zahtevati, »da bodo pomagali povečavati dinastije, pa če so pomazane z vsemi slovanskimi barvami.«²⁶

Hkrati so oporekali trditvi o enotnem jugoslovanskem narodu. Ohranjali so sicer prepričanje o kulturnem in jezikovnem narodnem zedinjenju jugoslovanskih ljudstev, kakršnega je razglašal Kristan že v domovini. Vendar pa so poudarjali, da »če se ima iz posameznih zlomkov, med katerimi so nedvomno še razlike, ustanoviti nekaj edinstvenega, se mora to zgoditi sporazumno« in da »nihče ne more trditi, da je med jugoslovanskimi plemeni že dosežen spo-

²³ O jugoslovanskem zboru v Chicagu piše I. Čizmić, *op. cit.*, str. 47—69.

²⁴ *Svoboda od tiranstva*, Proletarec, 23. februarja 1915, št. 389, str. 1; *Veliki dnevi*, Proletarec, 16. marca 1915, št. 392, str. 5.

²⁵ *Veliki dnevi*, Proletarec, 16. marca 1915, št. 392, str. 5.

²⁶ *Don Gršković uči socializem*, Proletarec, 2. marca 1915, št. 390, str. 5.

razum«. ²⁷ Zato se jim je zdelo neprimerno vsako zatrjevanje, da enotni jugoslovanski narod že obstaja. Zavračali so tudi vsak program zedinjenja, ker da se bo to moralo izvršiti »po naravnem razvoju, ne pa na komando«. ²⁸

V zvezi s slovenskimi socialisti je treba omeniti poleg kritik jugoslovanskemu zboru tudi polemike, ki so jih prav takrat vodili s pobudniki Slovenske lige. Čeprav je bila ta pobuda mnogo manj pomembna od jugoslovanskega zbora, je zanimiva, saj je bila poskus voditeljev slovenskega izseljenstva, da bi v njegovem okviru ustvarili politično gibanje glede jugoslovanskega vprašanja (narodnopolitično gibanje), ki bi bilo enotno in bi slonelo na široki ljudski osnovi.

Čizmič domneva, da je bila pobuda Slovenske lige neposredno povezana z jugoslovanskim zborom v Chicagu. Organizacija je bila dejansko ustanovljena v Chicagu ravno 9. marca 1915, torej dan pred jugoslovanskim zborom, na katerem so potem njeni predstavniki sprejeli že omenjeno resolucijo in s tem smernice Jugoslovanskega odbora v Londonu.

Slovenska liga je vsekakor kmalu zatem prenehala s svojo dejavnostjo tako zaradi notranjih nesoglasij kot zaradi polemik z nasprotniki. Tej pobudi so razumljivo nasprotovali proavstrijski izseljenci. Že od vsega začetka pa so jo napadali tudi socialisti. ²⁹

V začetku l. 1915 je Proletarec kot razni drugi slovenski izseljenski časopisi objavil poziv, naj se čim več izseljencev pridruži Slovenski ligi. Obenem pa so do poziva in njegovih avtorjev socialisti zavzeli kritično stališče. Motilo jih je dejstvo, da pobudniki Slovenske lige niso izdelali jasnega programa. Očitali so jim vsekakor, da hočejo vsiliti slovenskemu ljudstvu svoje poglede na rešitev narodnega vprašanja. Obenem pa so obsojali njihovo predrzno izjavo, da so tisti, ki se ne bodo pridružili njihovi pobudi, narodni izdajalci. ³⁰

Socialisti so torej zavračali tako resolucijo jugoslovanskega zbora v Chicagu kot pobudo Slovenske lige. Obenem pa so poudarjali potrebo po trezni analizi dogajanja v Evropi. Ugotavljali so sicer, da niso še obstajale stvarne možnosti pravične rešitve narodnega vprašanja. Izjavili pa so, da so pripravljeni pozorno slediti vsakemu razvoju evropskega položaja v tem smislu. ³¹

JSZ je vsekakor še vedno prisojala narodnemu vprašanju mnogo manjšo težo kot drugim socialnim problemom. Razen nekaterih srbskih socialistov, ki so se čutili neposredno prizadete zaradi avstroogrškega napada na Srbijo, so jugoslovanski socialisti v ZDA ostajali zvesti internacionalističnemu načelu. Obenem je vodstvo JSZ spodbujalo jugoslovanske delavce v Ameriki, naj se posvetijo predvsem razrednemu boju tako v okviru splošne ameriške družbe kot znotraj izseljenske stvarnosti.

Socialisti so ugotavljali, da je večina jugoslovanskih izseljencev v ZDA prepričana, da je njihova glavna dolžnost izkoristiti svobodo misli v Ameriki za bolj učinkovito narodnopolitično dejavnost, kot pa so jo lahko opravljali v domovini. Tem izseljencem so očitali, da se ne zavedajo svojega podrejenega

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Veliki dnevi*, Proletarec, 16. marca 1915, št. 392, str. 5.

²⁹ O Slovenski ligi piše I. Čizmič, *op. cit.*, str. 54—56; 66—67.

³⁰ *Klic za domovino!*, Proletarec, 9. februarja 1915, št. 387, str. 5; *Izjava*, »Proletarec«, 23. februarja 1915, št. 389, str. 1.

³¹ *Izjava*, Proletarec, 23. februarja 1915, št. 389, str. 1.

položaja tudi v ameriški družbi; da se ne čutijo vključene vanjo in se jim zato ne zdi potrebno, da bi se uprli predvsem tem razmeram. Zato so jih opominjali, naj se bolj udeležujejo bojev ameriškega proletariata.

Ugotavljali pa so tudi, da se je tudi v jugoslovanski izseljenski stvarnosti razvijal sloj buržoazije, ki je igral vodilno vlogo v javnem življenju izseljencev. Zato so svarili jugoslovanske delavce, naj se ne pridružijo pobudam v zvezi z narodnim vprašanjem, ki so jih vodili izseljenski veljaki.

Sploh pa so poudarjali, da je narodno vprašanje le drugotnega pomena za jugoslovanske socialiste, in predvsem za tiste, ki delujejo v ZDA, torej zunaj domovine. Še dalje so sicer zagovarjali ustanovitev jugoslovanske republike kot najboljšo rešitev jugoslovanskega vprašanja, vendar pa so se malo ukvarjali s to zamisljo.³²

Tako so socialisti v kritikah jugoslovanskega zbora in Slovenske lige le bežno omenjali pojem jugoslovanske republike, saj jim je bilo jasno, da ta ne bi bila socialistična. Vendar pa so imeli »demokratsko zedinjenje Jugoslovancev za korak na poti do višjih ciljev, ki je vreden napora.«³³

Nekaj člankov je pojmu jugoslovanske federativne republike posvetil Ivan Molek. To zamisel je pojasnil takole: »Proletarski slovenski narod bo imel svojo domovino le tedaj, kadar bo politično in gospodarsko svoboden med svobodnimi Jugoslovanci, ki bodo združeni v federativni republiki.«³⁴

Iz Molekove ugotovitve, »in če že živimo v republiki, ali bomo tako grdi, da bi jim (Jugoslovancem) priporočali kakega carčka namesto republike«,³⁵ pa izhaja, da je na to misel vplivala ameriška državna ureditev.

Molek je sicer predvideval, da tudi če bi zmagali zavezniki, jugoslovanska republika ne bi mogla nastati takoj. Zato je odobral začasno uvedbo velikosrbske monarhije, znotraj katere naj bi se potem razvila republiška ureditev. Kot pogoj pa je postavljaval avtonomijo Slovencev in Hrvatov v okviru prvotne monarhije.

Menil je, da bo prišel čas za konkretne pobude, ko bo postala gotova zmaga zaveznikov.³⁶

In res so imeli jugoslovanski socialisti v ZDA že kmalu zatem priložnost za take pobude. 6. decembra 1915 je edini socialistični predstavnik v kongresu Meyer London predlagal, naj predsednik skliče sestanek nevtralnih držav, da bi iz njega izšla pobuda za mirovna pogajanja med vojskujočimi se državami. Med pogoji, ki bi bili potrebni za mir, je Meyer London omenil tudi osvoboditev podjarmljenih narodov.³⁷ S svojo pobudo je Meyer London omogočil pripadnikom teh narodov, ki so živeli v ZDA, da so izrazili svoje želje pred kongresnim odborom za zunanje zadeve.

Tudi JSZ je izkoristila to priložnost in predložila resolucijo s svojimi zahtevami glede jugoslovanskega vprašanja, ki jo je 19. februarja 1916 sprejel

³² I. Čizmić, *op. cit.*, str. 73—77.

³³ *Svoboda od tiranstva*, Proletarec, 23. februarja 1915, št. 389, str. 1.

³⁴ I. M-k., *Lepa naša —!*, Proletarec, 22. decembra 1914, št. 380, str. 5 prim. M. Drnovšek, *op. cit.*, str. 84.

³⁵ Ivan Molek, *Jugoslovanska republika*, Proletarec, 16. marca 1915, št. 392, str. 3.

³⁶ Ivan Molek, *Jugoslovanska republika*, Proletarec, 23. marca 1915, št. 393, str. 3; prim. M. Drnovšek, *op. cit.*, str. 84—85.

³⁷ *Meyer Londonov predlog*, Proletarec, 7. decembra 1915, št. 430, str. 1.

njen glavni odbor. Resolucija je bila prvi dokument glede jugoslovanskega vprašanja, ki so ga uradno preučili vrhovi ameriške uprave. Z njo pa se je tudi začela konkretna dejavnost jugoslovanskih socialistov v ZDA pod Kristanovim vodstvom — ki se je kmalu omejila skoraj samo na slovenske socialiste — za jugoslovansko federativno republiko.³⁸

Kristan je v resoluciji poudaril vlogo jugoslovanskega vprašanja pri izbruhu vojne. Podrobno je opisal preteklost in tedanji položaj na Balkanu. Med drugim je trdil, da so med jugoslovanskimi ljudstvi le neznatne jezikovne razlike. Z jezikovnega vidika bi Jugoslovane torej lahko že imeli za en sam narod. Mnogo večja ovira v tem smislu pa naj bi bila politična razdrobljenost na Balkanu.

Potem ko je v resoluciji omenil tudi prizadevanja jugoslovanskih socialistov v domovini za rešitev jugoslovanskega vprašanja, je Kristan predstavil zahteve JSZ v takem smislu, kot naj bi jih ameriška vlada zagovarjala na mirovnih pogajanjih. Izjavil je: »Najboljšo obliko bi dobila ta združitev v demokratični jugoslovanski republiki, v kateri bi doslej ločena plemena imela avtonomijo in bi bilo njih razvojnemu delu prepuščeno, da najdejo forme še tesnejše spojitve. Z ozirom na mnogokrat slovesno izrečena načela naših somišljenikov na Balkanu smemo izreči, da bi bil drugi cilj združitev te republike z ostalimi balkanskimi narodi, vštevši avtonomno Macedonijo, v republičansko demokratično federacijo. Dalje preko tega pa naj bi ta federacija postala član Zedinjenih držav evropskih.«³⁹

Te besede izražajo zamisel, na kateri je nato Kristan osnoval svojo dejavnost v zvezi z narodnim vprašanjem. Enotna jugoslovanska država naj bi bila republika, v kateri naj bi imela jugoslovanska ljudstva samostojnost. Kristan je torej opustil idejo kulturnonarodnostne avtonomije, ki jo je razvil v domovini, in se zavzel za politično rešitev jugoslovanskega vprašanja, ki je predvidevala politično samoodločbo jugoslovanskih ljudstev. Domnevamo lahko, da je k spremembi njegovega stališča do narodnega vprašanja pripomoglo tudi dejstvo, da je izbruh vojne odprl možnost razpada Avstro-Ogrske. Bolj odločilen pa je bil verjetno vpliv ameriške stvarnosti, in sicer tako državne ureditve ZDA kot usmerjenosti jugoslovanskih socialistov v Ameriki. Na nova Kristanova stališča je najbrž vplivala tudi Cankarjeva zamisel jugoslovanske zvezne republike. Vendar pa je treba poudariti, da je bil Kristanov pojem jugoslovanske republike drugačen od Cankarjevega. Cankar je pričakoval, da bi taka ureditev obvarovala narodno individualnost posameznih jugoslovanskih ljudstev, Kristan pa jim je dopuščal le začasno avtonomijo, upoštevajoč njihovo tedanjo različnost. Še vedno je namreč zagovarjal tezo o kulturnem in jezikovnem narodnem zedinjenju, čeprav je ugotavljal, da v tistem trenutku še ni bila uresničljiva, in prepuščal njeno uresničitev nadaljnjemu naravnemu razvoju.

Zanimivo je tudi Kristanovo sklicevanje na stališča do jugoslovanskega vprašanja, ki so jih izražali pred vojno socialisti raznih balkanskih držav.

³⁸ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 77.

³⁹ *Jugoslovanska Socialistična Zveza ameriškega kongresu o položaju Jugoslovancov v Evropi*, Proletarec, 22. februarja 1916, št. 441, str. 3; I. Čizmić, *op. cit.*, str. 77—78.

Sprejemal je namreč njihovo tezo balkanske federacije, ki jo je bil v domovini zavrnil skupaj z drugimi slovenskimi socialdemokrati. Sprememba njegovega stališča v tem smislu je vsekakor razumljiva, saj so tudi jugoslovanski socialisti v ZDA že zagovarjali vključitev jugoslovanske republike v balkansko federacijo.⁴⁰

Ta federacija naj bi se pozneje vključila v evropske zedinjene države, za katere so se jugoslovanski socialisti v ZDA zavzeli že takoj po izbruhu vojne. V povezavi z jugoslovanskim vprašanjem pa je ta pojem postajal stvarnejši.

Zanimivo je vsekakor, da v tem predlogu za rešitev jugoslovanskega vprašanja Kristan ni omenil socializma. To ponovno dokazuje prepričanje Kristana in z njim jugoslovanskih socialistov v ZDA, da zedinjenje Jugoslovancev — kot tudi drugih narodov — ne bi moglo privedi do takojšnjega razvoja socializma, da pa bi lahko omogočilo njegovo uveljavitev, če bi bilo izvedeno po demokratičnih načelih.

Podobno resolucijo so v juliju istega leta jugoslovanski socialisti v ZDA poslali na konferenco nevtralnih socialistov v Haagu, kjer jo je predložil ameriški socialist Algernon Lee.⁴¹

Medtem so slovenski socialisti začeli razvijati nova stališča do vojne. Za razumevanje teh je treba upoštevati usmerjenost jugoslovanskih socialistov v ZDA — kot tudi ameriških socialistov sploh — od izbruha vojne dalje, in sicer predvsem njihovo pojmovanje nevtralnosti. Ta se je namreč razlikovala od meščanskega pacifizma. Medtem ko so meščanski pacifisti obsojali vojno le z etičnega stališča, so se socialisti zavzemali za odpravo socialnih razmer, iz katerih so nastajale vojne, za nadomestitev kapitalizma s socializmom.⁴²

Še važnejša je bila razlika med stališčem socialistov in Wilsonovim odnosom do vojne. Kljub temu, da je razglašal svojo nevtralnost, je bil namreč ameriški predsednik vedno bolj naklonjen Veliki Britaniji, zato se je tudi vedno bolj vpletal v vojno.

Sluteč to nevarnost, so socialisti že takoj po izbruhu vojne v Evropi začeli nasprotovati morebitnemu razvoju militarizma v Ameriki, češ da bi ta škodil predvsem delavskemu razredu.⁴³

Tudi v naslednjih mesecih sta Socialistična stranka Amerike in z njo vred JSZ proglašali svoj odpor proti vsem vojnam in oboroževanju. Vendar pa so se polagoma tako med ameriški kot med jugoslovanskimi socialisti začela pojavljati tudi drugačna stališča, ki so izhajala iz dvoumnega odnosa do ravnanja evropskih socialistov. Kot trdi Weinstein, je dejstvo, da je večina socialistov v Nemčiji in v zavezniških državah podprla vojno, vznemirilo ameriške socialiste. Skušali so jih vsekakor opravičiti in prezreti probleme, ki jih je sprožilo njihovo ravnanje znotraj socialističnega gibanja. Zaradi takega stališča Socialistične stranke Amerike se je v prvi polovici l. 1915 znatno zmanjšalo število njenih pristašev. Polagoma je sicer stranka zavzela bolj kritičen

⁴⁰ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 76.

⁴¹ *Kongresu socialistov nevtralnih dežel v Haagu*, Proletarec, 11. julija 1916, št. 461, str. 5; 18. julija 1916, št. 462, str. 5; 25. julija 1916, št. 463, str. 5.

⁴² *Vojna in socializem*, Proletarec, 15. septembra 1914, št. 366, str. 4.

⁴³ Vincent St. John, *The Working Class and War*, International Socialist Review, Vol. XV, Avgust 1914, št. 2, str. 117—118; *Več militarizma v Ameriki*, Proletarec, 15. septembra 1914, št. 366, str. 4.

odnos do ravnanja evropskih socialistov, vendar pa so ga voditelji desnega in osrednjega krila še naprej zagovarjali.⁴⁴

Tudi v Proletarcu so skušali opravičiti evropske socialiste, češ da je v različnih razmerah potrebna različna taktika.⁴⁵ Hkrati pa so še sami slovenski — in delno tudi srbski — socialisti v ZDA začeli popuščati v svojem odporu do vojne in oboroževanja, medtem ko so hrvaški socialisti ostajali zvesti smerenicam vodstva Socialistične stranke Amerike.

Že januarja 1915 so v Proletarcu zagovarjali obrambno vojno in »demokratičen sistem obrambe«, čeprav so obenem še vedno izražali odpor do militarizma.⁴⁶ Zatem so se leta 1915 v Proletarcu nekajkrat povrnili k vprašanju ljudske obrambe, vendar pa na podlagi nadaljnjega razvoja dogodkov lahko domnevamo, da se je v tem času med slovenskimi socialisti utrdilo novo stališče do vojne in oboroževanja.

Januarja 1916 je Jugoslovanski socialistični klub št. 1 v Chicagu, v katerem je delovalo vodstvo slovenskih socialistov, v Proletarcu objavil izjavo, v kateri je razglasil novo usmerjenost slovenskih socialistov.

V izjavi je zanimiva primerjava med kapitalistično in ljudsko posestjo orožja. Avtorji resolucije so ugotavljali, da vodilni kapitalistični sloj pogosto uporablja orožje zoper interese ljudstva, in sicer v vojnah proti drugim državam kot v zatiranju notranjih uporov. Obenem pa so poudarjali korist, ki bi jo lahko od posesti orožja imele ljudske množice. Z njim bi se lahko branile tako pred domačimi zatiralci kot pred napadi drugih držav.

V podporo svojim trditvam so se avtorji resolucije sklicevali tudi na izjave Socialistične internacionale. Tako so ugotavljali, da je obramba neodvisnosti lastnega naroda pred zunanjim napadom v skladu z načelom samoodločbe narodov. Poleg tega so poudarjali, da se morajo socialisti v svojem boju za demokracijo nujno spopasti tudi s tujo avtokracijo. Oboroženo obrambo pa naj bi socialistom dopuščala tudi zahteva Socialistične internacionale po splošnem ljudskem oboroževanju.

Na podlagi teh ugotovitev so avtorji izjave tudi sestavili program, v katerem so med drugim zahtevali: »2. Boj zoper militarizem, t. j. zoper stalno vojsko in vsako avtokratično obliko oborožene sile; 3. Splošno ljudsko oboroženje in demokratično organizacijo ljudske brambe; ... 5. Demokratično odločevanje o vprašanju vojne in miru; 6. Obligatorično mednarodno razsodišče z eksekutivno močjo na ta način, da razpolaga z ljudsko brambo vseh pridruženih narodov zoper tistega, ki bi hotel kaliti mir; ... 8. Podržavljenje vseh vojnih industrij, prometnih sredstev in jam.«⁴⁷

V Proletarcu so nato izšli še mnogi članki o vprašanju ljudskega oboroževanja in ljudske obrambe. Najbolj se mu je posvetil ravno Kristan v nizu člankov pod naslovom Socializem, pacifizem in sorodno. Zanimivo je, da je v njih utemeljeval svoja stališča s sklicevanjem na osnovna socialistična načela.

⁴⁴ James Weinstein, *The Decline of Socialism in America 1912—1925*, New York 1967, str. 120.

⁴⁵ *Internacionala*, Proletarec, 17. novembra 1914, št. 375, str. 2.

⁴⁶ *Proti militarizmu*, Proletarec, 19. januarja 1915, št. 384, str. 2; *Narodna obramba in socializem*, Proletarec, 26. januarja 1915, št. 385, str. 1.

⁴⁷ *Izjava Jugoslov. soc. kluba št. 1, Chicago, 111.*, Proletarec, 25. januarja 1916, št. 437, str. 5.

Tako je sprejemal tedanjo vojno, iz prepričanja o neizbežnosti vojn znotraj kapitalističnega sistema.⁴⁸ Trdil je, da je pacifizem torej v protislovju s socializmom tudi zato, ker je bila naloga socialistov boj za uničenje kapitalističnega sistema. Ta boj naj bi privedel do razmer, v katerih bi bil zajamčen mir. Ker pa je potekal znotraj kapitalističnega sistema in zato z njegovimi sredstvi, je bil oborožen. Zato je Kristan poudarjal potrebo po spremembi vloge orožja, kar naj bi bilo mogoče doseči z ljudskim oboroževanjem.⁴⁹

Stališčem slovenskih socialistov se je približal tudi del srbskih socialistov, ki jih je vodil B. Savić. Nasprotoval pa jim je C. Kutuzović v imenu hrvaških in nekaterih srbskih socialistov. Kutuzović je trdil, da je Radnička straža, ki je bila glasilo hrvaških in srbskih socialistov, mnogo bolj radikalna od Proletarca, saj ne priznava nobenega kompromisa o okviru razrednega boja. Zavračal je uporabo orožja za odvzem oblasti iz rok kapitalistov in se zavzemal za osvoboditev delavskega razreda z vzgajanjem ljudstva. Skliceval se je na pojem družbenega razvoja, češ da bo oblast postopoma prešla iz rok kapitalistov v roke delavskega razreda. Sicer pa je bil po mnenju Kutuzovića pojem oboroženega odpora utopičen, saj vladajoči razred ne bi dopustil ljudstvu, da bi se oborožilo in z orožjem zrušilo njegovo oblast. Delavski razred bi lahko prevzel oblast le, ko bi pridobil večino v parlamentu. Kutuzović je očital Kristanu, da z opuščanjem brezpogojnega zagovarjanja miru odobrava ravnanje večine nemških in francoskih socialistov ter tudi morebitno podporo ameriških socialistov vojni v obrambo Amerike.⁵⁰

Podobne polemike kot med Kristanom in Savićem ter Kutuzovićem so potekale tudi v ameriškem socialističnem tisku. V *International Socialist Review* sta o vprašanju ljudske obrambe in ljudskega oboroževanja razpravljala Henry Slobodin in William E. Bohn.

Kot slovenski socialisti je tudi Slobodin militarizmu zoperstavljal splošno ljudsko oboroževanje. Trdil je, da bi prehod orožja iz rok kapitalistov v roke ljudstva uničil militarizem, tudi v ameriških razmerah.⁵¹ Ljudstvu naj bi posest orožja služila tako pri narodni obrambi kot v razrednem boju. Pomen narodne obrambe in oboroženega razrednega boja, pa tudi samega splošnega ljudskega oboroževanja je Slobodin tako kot slovenski socialisti utemeljeval s splošnimi socialističnimi načeli.⁵²

Da so te utemeljitve neustrezne, je v isti reviji poudarjal William E. Bohn. Slobodinu je očital, da v resnici ni dokazal pomena splošnega ljudskega oboroževanja za osvoboditev delavskega razreda. Sklicevanje na stališča evropskih socialistov se mu je zdelo neumestno. Medtem ko bi v Evropi, kjer je bil militarizem že razvit, uvedba splošnega ljudskega oboroževanja povzročila zmanjšanje militarizma, bi ga — po Bohnovem mnenju — v Ameriki še po-

⁴⁸ Etbil Kristan, *Socializem, pacifizem in sorodno*, Proletarec, 29. februarja 1916, št. 422, str. 5.

⁴⁹ E. Kristan, *Socializem, pacifizem in sorodno*, Proletarec, 7. marca 1916, št. 343, str. 5.

⁵⁰ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 155—156.

⁵¹ Henry L. Slobodin, *Physical and Military Training*, *International Socialist Review*, Vol. XVI, Februar 1916, št. 8, str. 484—486.

⁵² Henry L. Slobodin, *Socialism and Preparedness*, *International Socialist Review*, Vol. XVI, Januar 1916, št. 7, str. 428—430.

spešila. Bohn je tudi trdil, da splošno ljudsko oboroževanje ne bi moglo zagotoviti učinkovite obrambe brez tehničnih sredstev, ki so bila lastna modernemu militarizmu. Najbolj pa je svaril pred uveljavljanjem vojaške miselnosti, ki naj bi bilo spojeno s splošnim ljudskim oboroževanjem.⁵³

Razprava med Slobodinom in Bohnom je trajala nekaj mesecev, nato zamrla. Polemike med jugoslovanskimi socialisti pa so postajale vedno bolj ostre, kljub poskusom hrvaških članov vodstva JSZ, da bi jih zaključili.⁵⁴

Vendar pa je na tretjem kongresu JSZ, ki je bil v Chicagu 2. julija 1916, prevladalo stališče hrvaških socialistov. V resoluciji o militarizmu in vojni, ki je bila sprejeta na tem kongresu, je zanimivo, da ta dva pojma nenehno povezujejo. Sploh pa so v njej trdili, da vse vojne le škodijo narodom in delavskemu razredu.⁵⁵ Po tem kongresu so polemike med jugoslovanskimi socialisti prenehale, vendar pa se s tem kriza v JSZ ni razrešila.

Medtem so se vedno bolj ostrili odnosi med ZDA in Nemčijo. Potem ko je Wilson 1. februarja 1917 prelomil diplomatske stike z nemško vlado, je bilo verjetno, da bo Amerika napovedala vojno. Tedaj so začeli slovenski socialisti, očitno pod vplivom ruske revolucije, zagovarjati vojno. Zavzemali so se namreč za zmago zaveznikov kot nosilcev demokracije, za zmago, ki naj bi olajšala razvoj socializma. To pa je pomenilo, da podpirajo vstop ZDA v vojno.⁵⁶

Različno stališče do ruske revolucije so zavzeli hrvaški socialisti. Trdili so, da se je revolucija porodila iz stremljenja ruskega ljudstva po izboljšanju svojega položaja in torej tudi iz stremljenja po miru, brez katerega se ne bi mogli resnično osvoboditi. Zato so obsojali sklep Kerenskega in njegovih pristašev, da nadaljuje vojno. Trdili so, da bi morali prisiliti zaveznike, da bi prej sklenili mir.⁵⁷

Marca 1917 je Socialistična stranka Amerike sklenila sklicati izredno konvencijo, na kateri bi izoblikovala svoje stališče do vedno verjetnejšega vstopa ZDA v vojno. V resnici je do tega prišlo ravno dan pred konvencijo, ki je bila sklicana za 7. april.

Na konvenciji so bile predložene tri resolucije. Resolucija večine je odločno obsojala vstop ZDA v vojno. Ta naj bi bil v nasprotju z interesi ameriškega ljudstva in naj bi predvsem koristil ameriškemu kapitalizmu. Avtorji resolucije so tudi poudarjali, da ostaja Socialistična stranka Amerike zvesta načelu mednarodne solidarnosti delavskega razreda. Trdili so, da je prišlo do vojne zaradi kapitalističnega stremljenja po novih kolonialnih tržiščih, in pozivali delavstvo vseh dežel k odporu do nje. Zanimali so, da bi vojna lahko uničila militarizem ali uveljavila demokracijo, češ da se doslej z orožjem ni moglo doseči nobenega cilja.

Louis B. Boudin je predložil še eno protivojno resolucijo. John Spargo pa je v svoji resoluciji podprl ZDA in druge zaveznike v upanju, da bo vlada dala koncesijo socialistom v času vojne in ugoden rezultat mirovnih pogajanj.

⁵³ William E. Bohn, *Socialism and the Citizen Army*, International Socialist Review, Vol. XVI, XVI, Februar 1916, št. 8, str. 460—461.

⁵⁴ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 156.

⁵⁵ *Resolucije kongresa J. S. Z.*, Proletarec, 12. septembra 1916, št. 470, str. 5.

⁵⁶ *Ruska revolucija in svetovni položaj*, Proletarec, 27. marca 1917, št. 498, str. 1.

⁵⁷ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 158.

Boudinova resolucija je bila nato umaknjena zaradi podobnosti z večinsko. Med to in Spargovo pa so člani stranke z veliko večino glasov izbrali prvo.⁵⁸

Po tej konvenciji je kriza v JSZ dosegla svoj višek. Medtem ko je hrvaško-srbska sekcija sprejela večinsko resolucijo, so slovenski socialisti podprli Spargovo. To stališče slovenskih socialistov je izhajalo iz dvoumnega odnosa do vojne, ki so ga zavzeli v zadnjih letih in ki se je po ruski revoluciji razvil v očitno zagovarjanje vojne in vstopa ZDA vanjo.⁵⁹

To stanje je privedlo do razkola znotraj JSZ. Medtem ko so hrvaški socialisti ostali vključeni v Socialistično stranko Amerike, je slovenska sekcija — z delom srbskih socialistov — izstopila iz nje. Nadaljnjo dejavnost hrvaških socialistov je cenzura znatno zavrla, in Radnička straža je morala spremeniti vsebino. Kolikor je mogla, je vsekakor ohranila prejšnjo usmerjenost, dokler ni v začetku l. 1918 prenehala izhajati. Slovenski socialisti pa so se od pomladi l. 1917 dalje posvečali predvsem jugoslovanskemu vprašanju.⁶⁰

Po resoluciji, ki je bila v začetku l. 1916 predložena kongresnemu odboru za zunanje zadeve in nato še kongresu nevtralnih socialistov v Haagu, se je Kristan malo ukvarjal z narodnim vprašanjem. Posvetil se je namreč predvsem vprašanju ljudskega oboroževanja in vojne. Zanimivo pa bi bilo ugotoviti, če in v kolikšni meri so stališča, ki so jih on in slovenski socialisti sploh izražali do tega problema, odsevala tudi njihov odnos do narodnega vprašanja. V tem smislu je treba poudariti, da so slovenski socialisti zagovarjali vojno, ki bi težila k obrambi narodne neodvisnosti.

Po drugi strani je Slobodin v *International Socialist Review* ugotavljal, da poskus socialistov, preprečiti narodnostne boje s tako mednarodno solidarnostjo delavskega razreda, ki bi zanemarila obstoj različnih narodov, ni uspel. Trdil je, da je v resnici prišlo do imperialističnega socializma, v katerem so nekateri narodi prevladali nad vsemi drugimi. Zato je poudarjal, da ne gre za izbiro med revolucionarnim in nacionalističnim socializmom, temveč med imperialističnim in takim mednarodnim socializmom, ki bi priznaval pravico vseh narodov do svobode in samoodločbe. Le v takih razmerah naj bi bil namreč mogoč razredni boj na osnovi jasnih načel.⁶¹

Ravno to je bil kasneje eden glavnih argumentov, s katerimi so slovenski socialisti utemeljevali svojo podporo vstopu ZDA v vojno v resoluciji, ki so jo predložili že omenjeni konvenciji v St. Louisu. Slovenski socialisti so torej začeli podpirati boj zaveznikov tudi v prepričanju, da bi zmaga le-teh omogočila pravično rešitev narodnih vprašanj, ta pa naj bi bila nujna za razvoj socializma.⁶²

⁵⁸ J. Veinstein, *op. cit.*, str. 125—127; David A. Shannon, *The Socialist Party of America*, Chicago 1967, str. 93—98.

⁵⁹ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 157; *Socialistična stranka v svetovni politiki*, Proletarec, 10. aprila 1917, št. 500, str. 1; Etbin Kristan, *O izjavah strankine konvencije*, Proletarec, 22. maja 1917, št. 506, str. 4; *Izjava večine — izjava manjšine*, Proletarec, 29. maja 1917, št. 507, str. 1.

⁶⁰ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 157—159.

⁶¹ Henry L. Slobodin, *Imperialistic Socialism*, *International Socialist Review*, Vol. XVI, Maj 1916, št. 11, str. 688—690.

⁶² *Socialistična stranka v svetovni politiki*, Proletarec, 10. aprila 1917, št. 500, str. 1.

Hkrati so se slovenski socialisti začeli zavzemati v večji meri tudi za jugoslovansko vprašanje. Menili so, da obstaja po ruski revoluciji mnogo večja možnost za ustanovitev jugoslovanske republike. Obenem pa so bili prepričani, da so njihove težnje glede rešitve jugoslovanskega vprašanja tudi v skladu z Wilsonovim stališčem.⁶³ Ugotavljali so namreč, da se ZDA in Rusija zavzemata za rešitev narodnih vprašanj po načelu samoodločbe narodov.⁶⁴

Vendar pa si je ameriški predsednik kljub razglašanju idealov demokracije in samoodločbe narodov v resnici malo prizadeval za rešitev jugoslovanskega vprašanja, pa tudi drugih narodnih vprašanj znotraj Avstro-Ogrske, po teh načelih. Do pomladi l. 1917 so Wilsonovo stališče do habsburške monarhije določale taktične potrebe glede odnosov med obema vladama. Po vstopu v vojno se je Wilson začel bolj poglobljati v avstroogrsko vprašanje. Vendar pa je bil njegov odnos do habsburške monarhije še vedno predvsem taktične narave.

V tem času so po drugi strani vedno pogosteje predstavniki narodov, ki so živeli pod Avstro-Ogrsko, pošiljali ameriški vladi resolucije, v katerih so se na podlagi Wilsonovih demokratičnih načel zavzemali za narodno osvoboditev.⁶⁵

Mnoge izmed teh resolucij so prihajale iz vrst jugoslovanskega izseljenstva. Rezultati teh prizadevanj izseljenskih voditeljev pa so bili zelo skromni. Malo uspeha so želi tudi njihovi poskusi, da bi vzbudili zanimanje za jugoslovansko vprašanje v ameriškem tisku, v političnih krogih in sploh v ameriški javnosti.⁶⁶

Treba je poudariti, da tudi druga dejavnost izseljenskega gibanja, ki ga je vodil Jugoslovanski odbor v Londonu, ni bila zelo uspešna. Mnogi izseljenci, ki so sicer zagovarjali ustanovitev jugoslovanske države, so zavrnili resolucijo, ki je bila sprejeta na jugoslovanskem zboru v Chicagu. Hkrati se je krepila dejavnost proavstrijskih izseljencev.

Da bi se gibanje za ustanovitev jugoslovanske države pod vodstvom Jugoslovanskega odbora prenovilo, je bil ponovno sklican zbor jugoslovanskih izseljenskih voditeljev, ki je bil v Pittsburghu 29. in 30. oktobra 1916. Na njem so v bistvu potrdili veljavnost resolucije, ki je bila sprejeta na zboru v Chicagu. Obravnavali so tudi probleme, ki so nastali med vojno, in sicer predvsem stanje po porazu srbske vojske in jadransko vprašanje, ki je postalo pereče po vstopu Italije v vojno na podlagi londonskega pakta.

Na zboru so vsekakor potrdili vodilno vlogo Jugoslovanskega odbora v Londonu kot predstavnika Jugoslovancev v Avstro-Ogrski. Izrazili pa so tudi podporo srbski vladi in se zavzeli za zedinjenje jugoslovanskih ljudstev pod dinastijo Karadjordjevičev.

Zbor v Pittsburghu je kmalu postal tarča kritik z raznih strani. Slovenski socialisti mu sicer niso namenili pozornosti. Hrvaški socialisti pa so poudarili dejstvo, da je zbor organizirala buržoazija in zato ni upošteval interesov delavskega razreda, torej večine izseljencev. Udeležencem zbora so očitali, da niso

⁶³ *Slovenskim sodrugom v Ameriki*, Proletarec, 10. aprila 1917, št. 500, str. 1.

⁶⁴ *Wilsonovi mirovni pogoji*, Proletarec, 19. junija 1917, št. 510, str. 1.

⁶⁵ Angelo Ara, *L'Austria-Ungheria nella politica americana durante la prima guerra mondiale*, Roma 1973, str. 10—55.

⁶⁶ Ta in nadaljnja prizadevanja jugoslovanskih izseljencev za obveščanje ameriške vlade in javnosti o jugoslovanskem vprašanju obravnavata I. Čizmić, *op. cit.*, str. 103—104, 229—255; George J. Prpic, *The South Slavs*, v Joseph P. O'Grady, *The Immigrants Influence on Wilson's Peace Policies*, Louisville 1967, str. 173—203.

obravnavali vprašanja ureditve bodoče jugoslovanske države in da so v resnici podprli velikosrbsko idejo. Poudarili so tudi nedemokratičen značaj Jugoslovanskega odbora v Londonu in zanikali, da je pravi predstavnik Jugoslovancev v Avstro-Ogrski. Izseljence pa so pozvali, naj se udeležujejo raje razrednega boja kot gibanja v zvezi z jugoslovanskim vprašanjem.⁶⁷

Na zboru v Pittsburghu je bil ustanovljen Jugoslovanski narodni svet, ki naj bi odtelej vodil izseljensko gibanje za ustanovitev jugoslovanske države. Ta organ pa je imel kak uspeh le v prvih mesecih l. 1917. Po ruski revoluciji se je namreč njegova vloga znatno oslabila. Medtem ko je v Jugoslovanski narodni svet, ki je bil vezan na usmerjenost Jugoslovanskega odbora v Londonu, še vedno brez pridržkov podpiral srbsko monarhijo, se je med izseljenci širila republikanska ideja. Celo znotraj samega Jugoslovanskega narodnega sveta so se pojavljala nesoglasja z uradno usmerjenostjo gibanja za ustanovitev jugoslovanske države.⁶⁸

Med jugoslovanskimi, in sicer predvsem med slovenskimi izseljenci v ZDA, se je dejansko porajalo novo gibanje za ustanovitev jugoslovanske države, ki se je pod Kristanovim vodstvom zavzemalo za jugoslovansko federativno republiko.

29. junija 1917 je skupina predstavnikov slovenskega izseljenstva, ki so jo sestavljali predvsem socialistični voditelji, pa tudi predstavniki drugih organizacij in različnih nazorov, podpisala t. i. chicaško izjavo in jo predložila javnosti kot program gibanja za jugoslovansko federativno republiko. Med podpisniki izjave sta bila, poleg voditeljev Slovenske narodne podporne jednote,⁶⁹ ki so bili podobnih nazorov kot socialisti, in predstavnikov liberalnih nazorov, tudi dva člana Slovenske narodne zveze.⁷⁰ Ta organizacija je bila ustanovljena z namenom, da bi uveljavila gibanje, ki ga je vodil Jugoslovanski odbor v Londonu, tudi med slovenskimi izseljenci, med katerimi je bilo malo razširjeno.⁷¹ Slovenska narodna zveza je bila torej vezana na usmerjenost Jugoslovanskega odbora v Londonu, ki je podpiral srbsko monarhijo. Dejstvo, da je kljub temu sodelovala pri chicaški izjavi, si lahko razlagamo kot poskus, da bi dobila vsaj nekaj podpore pri izseljencih.

Pri nastanku gibanja za jugoslovansko federativno republiko so imeli vsekakor mnogo važnejšo vlogo slovenski socialisti. Poudariti je treba predvsem dejstvo, da so dali pobudo za enotno gibanje z nesocialističnimi elementi. Za ta korak so se odločili zaradi prepričanja o važnosti jugoslovanskega vprašanja in zaradi dejstva, da je bilo to vprašanje mogoče rešiti v demokratičnem smislu le z enotno pobudo vseh sil, ki so bile naklonjene taki rešitvi. V okviru tega sodelovanja so vsekakor odklanjali vsak kompromis, ki bi jih primoral k zavrnitvi socialističnih načel.⁷²

⁶⁷ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 105—118.

⁶⁸ *Ibidem*, str. 121—133.

⁶⁹ Slovenska narodna podporna jednota je bila ena glavnih podpornih organizacij slovenskih izseljencev in najnaprednejša izmed njih. Bila je ustanovljena v Chicagu l. 1904. Med prvo svetovno vojno je bila zelo aktivna v gibanju za jugoslovansko federativno republiko. Slovenska narodna podporna jednota je še sedaj pomembna organizacija slovenskega izseljenstva v ZDA.

⁷⁰ M. Drnovšek, *op. cit.*, str. 88.

⁷¹ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 122—124.

⁷² *Jugoslovanska Socialistična Zveza in Jugoslovansko vprašanje*, Proletarec, 22. oktobra 1918, št. 580, str. 3.

V chicaški izjavi je bilo na prvem mestu načelo o samoodločbi narodov, ki se je uveljavilo na mednarodnem prizorišču. Avtorji izjave so trdili, da je to načelo pomembno ne le zato, ker olajšuje uresničitev zamisli jugoslovanske federativne republike, temveč tudi zato, ker omogoča narodom, da svobodno odločajo o svoji usodi sploh. Vsak narod naj bi bil zato dolžan izraziti svoje zahteve. To dolžnost naj bi imeli tudi Slovenci, in sicer še posebno tisti v Ameriki. V tem smislu so avtorji chicaške izjave poudarjali pomen dejstva, da so slovenski izseljenci v ZDA lahko svobodno izražali svoje narodne težnje, medtem ko jim v domovini to ni bilo mogoče.

V izjavi so bile nadalje opisane značilnosti jugoslovanskega vprašanja in predlog za njegovo rešitev na podoben način, kot jih je Kristan predstavil v resoluciji, ki je bila v začetku l. 1916 predložena kongresnemu odboru za zunanje zadeve in nato še kongresu nevtralnih socialistov v Haagu.

Formula, v katero so avtorji chicaške izjave strnili svoj program, je bila jugoslovanska federativna republika. Njihov pojem federacije se verjetno ni navezoval toliko na ameriško državno ureditev kolikor na ustroj JSZ, ki je bila razdeljena v samostojne sekcije po nacionalnem načelu. Pojem republike pa so avtorji izjave bolj navezovali na zgled ameriške, pa tudi ruske demokratske republike. Potem ko so izrazili svoj odpor proti priključitvi celega jugoslovanskega ozemlja kaki že obstoječi državi, so tudi poudarili, da bi morala biti nova država nujno demokratična republika, sicer bi bila v protislovju z duhom časa, v katerem se je v svetu uveljavljala demokracija in so razpadale monarhije.

Ureditev jugoslovanske republike naj bi predvidevala:

- »1. Splošno, enako, tajno in proporcionalno volilno pravico brez obzira na spol za vse politične in administrativne zastope;
2. Narodni referendum in iniciativo;
3. Odgovornost vseh javnih funkcionarjev;
4. Javno izvrševanje zunanje politike;
5. Popolno enakopravnost vseh državljanov;
6. Popolno svobodo besede in tiska;
7. Popolno svobodo pouka in vesti;
8. Nevtralnost vseh oblasti v razrednih bojih.«⁷³

Iz tega programa je moč razbrati takšno pojmovanje republike, ki sicer upošteva splošne značilnosti ameriške družbenopolitične ureditve, toda obenem zanemarja njene pomanjkljivosti. Vsebuje namreč temeljna načela idealne meščanskodemokratske republike. Ta pa so bila bolj v skladu s tedanjimi zahtevami socialistov in progresistov v ZDA kot z ameriško stvarnostjo, v kateri so pogosto kršili meščanskodemokratske svoboščine.

Potem ko je bila chicaška izjava objavljena v raznih časopisih in so jo slovenski izseljenci ugodno sprejeli, je bil sklican ustanovni občni zbor Slovenskega republičanskega združenja (odslej SRZ). Občnega zbora, ki je bil v Chicagu 11. in 12. avgusta 1917, se je udeležilo 20 delegatov, ki so zastopali 7 podpornih, političnih in kulturnih slovenskih organizacij ter 6 slovenskih časopisov in enega hrvaškega.

⁷³ *Slovenec v Ameriki*, Proletarec, 10. julija 1917, št. 513, str. 3.

Na občnem zboru so poudarili, da je chicaška izjava naletela na ugoden odziv številnih slovenskih izseljencev. S tem v zvezi so trdili, da so bili njeni pobudniki od samega začetka prepričani, da tolmačijo težnje večine izseljencev.

Ugotovili so, da se je tudi med Srbi in Hrvati začelo pojavljati zanimanje za novo gibanje, in izrazili upanje, da se mu bodo v prihodnosti pridružili tudi srbski in hrvaški izseljenci. Čeprav so dali pobudo za gibanje Slovenci, je bil njegov cilj jugoslovanski.

SRZ naj bi bilo splošna organizacija, v kateri bi bile zastopane vse organizacije, ki bi bile pripravljene delovati za uresničitev jugoslovanske federativne republike, njihova preostala dejavnost pa bi bila še naprej samostojna. Ta sklep naj bi jamčil tudi nadaljevanje razrednega boja slovenskih socialistov.

Na občnem zboru je bila soglasno odobrena chicaška izjava. Vendar pa sta predstavnika Slovenske narodne zveze, ki sta se udeležila občnega zbora, F. J. Kern in I. Možina, zavzela do izjave dvoumen odnos. Čeprav sta jo odobrila, sta samemu republikanskemu načelu izrazila le svojo naklonjenost. Nista ga namreč mogla odobriti, saj sta bila vezana na Jugoslovanski odbor v Londonu.

V glavnem poročilu je Kristan poudaril nov pomen jugoslovanskega vprašanja v tedanjih mednarodnih razmerah. Pojasnil je temeljne značilnosti zamisli jugoslovanske federativne republike. Obravnaval pa je tudi glavne pomanjkljivosti gibanja, ki ga je vodil Jugoslovanski odbor v Londonu. Voditeljem tega gibanja je očital, da hočejo rešiti jugoslovansko vprašanje z okrepitevijo srbske monarhije in vsiliti ljudstvu svoj program jugoslovanskega zedinjenja. Ugotavljal je, da so slovenski izseljenci zavračali to gibanje, ker ni upoštevalo njihovih teženj. Novo gibanje pa naj bi temeljilo na prizadevanjih izseljencev za doseg ciljev, h katerim so sami težili.

Na občnem zboru so sklenili, da bodo dejavnost izseljencev vodili lokalni odbori, katerih delovanje bosta usklajevala centralni in izvrševalni odbor.

Glede konkretnih ciljev so na občnem zboru sklenili, da si bo SRZ prizadevala, da bi prepričalo svetovno javnost o mednarodnem pomenu jugoslovanskega vprašanja. V tem smislu so tudi poudarili, da bi, če bi prišlo do mirovne konference in bi se te lahko udeležili tudi predstavniki narodov, bilo važno poslati nanje odposlance republičanskega združenja, ki bi tam izrazili jugoslovanske zahteve.⁷⁴

Na tem občnem zboru se je torej začela dejavnost gibanja za jugoslovansko federativno republiko. Obenem pa je potek občnega zbora odseval tudi polemike, ki so že nastajale med tem gibanjem in tistim, ki ga je vodil Jugoslovanski odbor v Londonu. Predstavnika Slovenske narodne zveze sta namreč v svojih posegih branila usmerjenost Jugoslovanskega odbora v Londonu. Izrekla sta se za rešitev jugoslovanskega vprašanja z razširjanjem oblasti dinastije Karadjordjevičev na celotno jugoslovansko ozemlje. Poudarila sta, da bi bila uvedba monarhije za začetek koristna in trdila, da ta ne bi preprečila nadaljnjega razvoja v republikanskem smislu.⁷⁵

Ta stališča so se vključevala v polemike, ki jih je znotraj izseljenskega gibanja za ustanovitev jugoslovanske države sprožila krfska deklaracija.

⁷⁴ Slovensko republičansko združenje, Proletarec, 14. avgusta 1917, št. 518, str. 3; Slovensko republičansko združenje, Proletarec, 21. avgusta 1917, št. 519, str. 3.

⁷⁵ Slovensko republičansko združenje, Proletarec, 14. avgusta 1917, št. 518, str. 3.

Jugoslovanski narodni svet je sodil, da je ta dokument kot prvi uradni izraz enotnega stališča srbske monarhije in predstavnikov Jugoslovanov v Avstro-Ogrski do jugoslovanskega vprašanja zelo pomemben. Da bi ga izseljenci ugodno sprejeli, je Jugoslovanski narodni svet razširil mednje Manifest, v katerem je skušal prilagoditi vsebino deklaracije njihovim stališčem in ameriški stvarnosti. Obenem pa v njem ni točno označil vladavine, ki jo je ta dokument predvideval.

Krfski deklaraciji so vsekakor kmalu začeli nasprotovati z raznih strani. Napadali so jo predvsem slovenski izseljenci, ki so se pridružili gibanju za jugoslovansko federativno republiko. Kristan jo je obravnaval v brošuri z naslovom Krfska deklaracija in demokracija. Stališča, ki jih je izrazil v njej, so temeljnega pomena, ker predstavljajo osnovo kasnejše splošne kritike dejavnosti Jugoslovanskega odbora v Londonu, Jugoslovanskega narodnega sveta in srbske vlade.⁷⁶

V brošuri je Kristan najprej obsodil mnenje, da vodi le krfska deklaracija k osvoboditvi in zedinjenju Jugoslovanov. Poudaril je, da si za pravično rešitev jugoslovanskega vprašanja v resnici prizadeva SRZ, medtem ko jo krfska deklaracija ovira. S svojo vsebino naj bi ta deklaracija tudi onemogočala sodelovanje gibanja za jugoslovansko federativno republiko z Jugoslovanskim odborom v Londonu in z Jugoslovanskim narodnim svetom. Kristan je namreč poudaril, da krfska deklaracija z zagovarjanjem monarhije, zavrača vsako drugačno rešitev jugoslovanskega vprašanja.

Kristan se je ustavil predvsem ob trinajsti točki deklaracije. Ta je predvidevala, da bodo postali ukrepi ustavodajne skupščine veljavni le potem, ko jih bo sankcioniral kralj. Kristan je poudaril, da bi torej imel kralj pravico zavrniti vsak ukrep, ki mu ne bi bil všeč. To pa naj bi popolnoma onemogočilo uvedbo republike. Vsako drugačno tolmačenje te točke je bilo po Kristanovem mnenju neresnično.

Kristan je tudi trdil, da krfska deklaracija dejansko ni dokument Jugoslovanov, saj ne Jugoslovanski odbor v Londonu ne srbska vlada nista njihova prava predstavnika. Avtorjem deklaracije pa naj ne bi šlo toliko za zedinjenje Jugoslovanov kolikor za razširjenje oblasti srbske dinastije. Jugoslovanom naj bi bila torej vsiljena oblast dinastije Karadjodjevičev, Srbiji pa aneksija. Kristan je trdil, da tako krfska deklaracija ne pospešuje zedinjenja, temveč ga ovira, saj večina pristašev zedinjenja zavrača aneksijo. Posplošilo bi ga po njegovem le prizadevanje za demokratično rešitev jugoslovanskega vprašanja z ustanovitvijo nove države na podlagi ljudske volje.⁷⁷

Jugoslovanskemu narodnemu svetu torej z Manifestom ni uspelo ublažiti odpora večine izseljenstva proti krfski deklaraciji. V strahu, da bi se oslabil njegov vpliv med izseljenci, je sprejel novo razlago deklaracije, ki jo je predlagal Hinko Hinković. Ta se je udeležil sestanka, na katerem je bila krfska deklaracija izdelana. Iz njegovega tolmačenja tega dokumenta je izhajalo, da odredbe, ki jih je vseboval, niso vnaprej določale prihodnjih sklepov ustavodajne skupščine. Podpisniki deklaracije naj ne bi bili pooblašteni, da vsilijo

⁷⁶ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 135—140.

⁷⁷ Etbin Kristan, *Krfska deklaracija in demokracija*, Chicago 1917.

ljudstvu svojo voljo. Njihova naloga naj bi bila, da spodbudijo v diplomatskih krogih zanimanje za jugoslovansko vprašanje in da obenem predlagajo program za gibanje za ustanovitev jugoslovanske države.⁷⁸

Ker je bil odpor proti krfski deklaraciji posebno močan med slovenskimi izseljenci, so slovenski člani Jugoslovanskega narodnega sveta sklenili, da se obrnejo nanje s pozivom, naj se ne glede na različne politične nazore enotno pridružijo gibanju, ki ga je vodil Jugoslovanski odbor v Londonu. V pozivu so med drugim poudarili, da ni še čas za ukrepe glede oblike bodoče jugoslovanske države. Izseljenci naj bi si raje prizadevali za to, da bi ljudstvo v domovini lahko odločalo o svoji usodi v svobodnih razmerah.⁷⁹

Nesoglasja znotraj izseljenstva glede krfske deklaracije so začela skrbeti tudi srbsko vlado in Jugoslovanski odbor v Londonu. Ta je skušal pregovoriti Jugoslovanski narodni svet, da bi spremenil svoje stališče, toda njegovi poskusi v tem smislu so bili neuspešni.

Niti novemu odposlancu v ZDA Jugoslovanskega odbora v Londonu Bogumilu Vošnjaku — ki je bil drugi slovenski odposlanec po Niku Županiču — ni uspelo uveljaviti v gibanju izseljencev smernic Jugoslovanskega odbora. Sicer pa tudi ni želel sprožiti novih polemik, ki bi lahko še poslabšale položaj v Jugoslovanskem narodnem svetu. Vošnjak je deloval predvsem med slovenskimi izseljenci. Skušal je prepričati Kristana in pristaše njegovega gibanja, da je potreben predvsem boj za narodno osvoboditev in da je bolje preložiti vprašanje državne ureditve na kasnejši čas. Vendar pa tudi pri tem ni imel uspeha.

Med slovenskimi in med jugoslovanskimi izseljenci sploh se je namreč že tako uveljavilo načelo samoodločbe narodov, da niso mogli sprejeti dokumenta, ki je to načelo zavračal. Nepriljubljenost krfske deklaracije je torej še utrdila gibanje za jugoslovansko federativno republiko.⁸⁰

Slovenska narodna zveza je vsekakor še dalje skušala krepiti svoje vplive na slovenske izseljence. V prvih mesecih leta 1918 je Amerikanski Slovenec ponovno objavil več pozivov slovenskim izseljencem za enotno delovanje glede jugoslovanskega vprašanja. Slovenska narodna zveza se je tudi zavzemala za konkretno sodelovanje s SRZ.⁸¹

Podobne želje so voditelji Slovenske narodne zveze izrazili tudi na svoji prvi konvenciji, ki je bila v Clevelandu 14., 15. in 16. aprila 1918. Zavzemali so se za enotno delovanje na podlagi demokratičnega programa, ki bi bil osnovan tudi na načelu samoodločbe narodov. Vendar pa je bil ta poziv v protislovju z naklonjenostjo Jugoslovanskemu odboru v Londonu, ki so jo izrazili

⁷⁸ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 141—142.

⁷⁹ *Ibidem*, str. 142; *Proglas slovenskih člankov Jug. Nar. Sveta*, Amerikanski Slovenec, 16. novembra 1917, št. 102, str. 4; Amerikanski Slovenec, ki je bil ustanovljen l. 1891, je bil prvi časopis slovenskih izseljencev v ZDA. Izdajali so ga katoliški izseljenci. Sprva je bil zmerno proavstrijski, proti koncu l. 1917 pa je začel podpirati gibanje, ki ga je vodil Jugoslovanski odbor v Londonu. Svoje proavstrijsko stališče je vsekakor opustil tudi zato, ker ga je k temu primorala cenzura, ki je bila uvedena po vstopu ZDA v vojno.

⁸⁰ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 144—153.

⁸¹ *Poziv Slovincem in njihovim voditeljem!*, Amerikanski Slovenec, 15. marca 1918, št. 32, str. 5.

v Izjavi Slovencev v Ameriki — t. i. clevelandski izjavi — in v drugih resolucijah, ki so bile sprejete na konvenciji.⁸²

Tega protislovja so se zavedali tudi voditelji SRZ, zato so ponovno odklonili vsako sodelovanje s Slovensko narodno zvezo.⁸³

Potem ko ji ni uspelo doseči sporazum s SRZ, je Slovenska narodna zveza začela očitno obsojati njegovo dejavnost. Tako so v Amerikanskem Slovincu izjavljali, da je SRZ usojen propad, ker so v njegovem vodstvu predvsem socialisti. Ameriška vlada in javnost bi ne cenili dejavnosti SRZ, ker so bili slovenski socialisti formalno še vključeni v Socialistično stranko Amerike, ta pa je nasprotovala vstopu ZDA v vojno.⁸⁴

Na voditelje SRZ je naperil podobne kritike katoliški list Ave Maria, predvsem njegov urednik duhovnik Kazimir Zakrajšek. Zakrajšek je izrazil svoje stališče do SRZ že v pismu, ki ga je naslovil na njegove voditelje 26. septembra 1917. Strinjal se je s težnjami tega gibanja k zedinjenju vseh Slovencev v samostojno enoto znotraj jugoslovanske države. Predlagal pa je, naj bi zamenjali SRZ s Slovenskim narodnim združenjem, pri čemer naj bi izključili iz vodstva socialiste in jih zamenjali z drugimi voditelji slovenskega izseljenstva.⁸⁵

V komentarju k temu pismu so voditelji republičanskega združenja poudarili protislovnost Zakrajškovega stališča do jugoslovanskega vprašanja. Uresničitev samostojne Slovenije, ki jo je zagovarjal Zakrajšek, je bila vključena v program SRZ. Hkrati pa je rajši podpiral gibanje pod vodstvom Jugoslovanskega odbora v Londonu, ki je s krfsko deklaracijo zanikal slovensko samostojnost.⁸⁶

Zakrajšek je v odgovoru na te kritike spet potrdil svojo naklonjenost Slovenski narodni zvezi. Trdil je, da bi se v tej organizaciji lahko združili vsi slovenski izseljenci, saj se je zavzemala le za narodno osvoboditev in puščala ob strani vprašanje državne ureditve. Republičanskemu združenju pa je očital, da s poudarjanjem vprašanja državne ureditve ovira tudi samo narodno osvoboditev, saj ustvarja razkol v izseljenkem gibanju za ustanovitev jugoslovanske države.⁸⁷

Vendar pa so bila taka stališča vedno bolj osamljena tako med slovenskimi kot tudi sploh med jugoslovanskimi izseljenci. Obsodili so jih tudi na drugi konvenciji SRZ, ki je bila 13. in 14. septembra 1918. Na konvenciji so vsekakor ugotovili dotedanje rezultate SRZ in se zavzeli za njihov nadaljnji razvoj.⁸⁸

Medtem je bila vedno bližja dokončna kriza gibanja, ki ga je vodil Jugoslovanski odbor v Londonu. Položaj Jugoslovanskega narodnega sveta se je

⁸² *Izjava Slovencev v Ameriki*, Amerikanski Slovenec, 23. aprila 1918, št. 43, str. 2; *Resolucije Slovenske Narodne Zveze*, Amerikanski Slovenec, 3. maja 1918, št. 46, str. 4 in 10. maja 1918, št. 48, str. 4; *Ustava in pravila Slov. Nar. Zveze v Ameriki* (Slovenian National Alliance of America), Amerikanski Slovenec, 10. maja 1918, št. 48, str. 2 in 14. maja 1918, št. 49, str. 2.

⁸³ *Clevelandska izjava*, Proletarec, 23. aprila 1918, št. 554, str. 4.

⁸⁴ *Izjava Slovencev v Ameriki* (Clevelandska deklaracija), Amerikanski Slovenec, 13. septembra 1918, št. 84, str. 4.

⁸⁵ To Zakrajškovo pismo so kasneje objavili v Proletarcu v članku *Motivi patra Zakrajška*, Proletarec, 25. junija 1918, št. 563, str. 2.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Motivi Patra Zakrajška*, Amerikanski Slovenec, 26. julija 1918, št. 70, str. 2.

⁸⁸ *Zborovanje Slovenskega Republičanskega Združenja*, Prosveta, 16. septembra 1918, št. 217, str. 2; Prosveta je bilo glasilo Slovenske narodno podporne jednote.

slabšal. Poleg uveljavljanja republikanske ideje so njegov propad povzročile še drugačne okoliščine, ki jih na tem mestu ne bom naštevala. Treba pa je poudariti, da je ravno negativni vpliv teh okoliščin na položaj Jugoslovanskega narodnega sveta še okreplil zahteve izseljencev, da bi priznal načelo samoodločbe narodov.

Hkrati so se tudi v samem Jugoslovanskem narodnem svetu vedno bolj krepile podobne težnje. Višek so dosegle z razglasom, ki ga je 3. novembra 1918 nekaj njegovih članov predložilo jugoslovanskemu izseljenstvu. Avtorji razgласa so zavrnili krfsko deklaracijo in se zavzeli za uresničitev načela samoodločbe narodov ter za ustanovitev jugoslovanske republike.

Zaradi nesoglasja s tem stališčem so zatem nekateri drugi člani Jugoslovanskega narodnega sveta izstopili iz njega. Tudi srbska vlada in Jugoslovanski odbor v Londonu sta obsodila njegovo novo usmerjenost.⁸⁹

SRZ je ugodno sprejelo spremembo v stališčih jugoslovanskega narodnega sveta. V Proletarcu so trdili, da s svojo novo usmeritvijo tudi sam Jugoslovanski narodni svet opravičuje obstoj SRZ in obenem omogoča sodelovanje med obema organizacijama.⁹⁰

6. novembra 1918 je prišlo do sporazuma med SRZ in Jugoslovanskim narodnim svetom, ki pa ni privedel do konkretnega sodelovanja. Jugoslovanski narodni svet je kmalu zatem prenehal s svojo dejavnostjo. Tedaj je SRZ ostalo samo na čelu izseljenskega gibanja za ustanovitev jugoslovanske države. Po drugi strani se je republikansko gibanje po ustanovitvi Hrvaškega republičanskega združenja 1. junija 1917 že toliko uveljavilo med jugoslovanskim izseljenstvom, da se je 1. marca 1919 preimenovalo v Jugoslovansko republičansko združenje (odslej JRZ).⁹¹

Na svoji tretji konvenciji, ki je bila v Clevelandu od 28. septembra do 2. oktobra 1919, je JRZ sprejelo program glede dokončne ureditve jugoslovanske države, ki je nastala po razpadu Avstro-Ogrske. Tedanji monarhični režim je namreč JRZ imelo za začasno ureditev, ki bi jo lahko v prihodnosti nadomestila republika. V svojem programu se je JRZ na podlagi načel čičaške izjave izreklo za demokratično republiko, v kateri bi bila vsa oblast v rokah ljudstva. Zavzelo se je za politično, ekonomsko in socialno enakopravnost vseh državljanov. Z ozirom na federativno ureditev pa je JRZ predlagalo razdelitev v posamezna samostojna področja na podlagi ekonomskih interesov, upoštevajoč kulturne in zgodovinske razlike le, kolikor to ne bi škodilo materialnemu razvoju.⁹²

Bolj kot z ureditvijo jugoslovanske države pa se je JRZ v tem času ukvarjalo z jadranskim vprašanjem, ki je po koncu vojne postalo posebno pereče. Že Jugoslovanski narodni svet se je zavzel za to, da bi Wilson na mirovni konferenci branil jugoslovanske pravice glede jadranskega vprašanja. Po krizi gibanja, ki ga je vodil Jugoslovanski odbor v Londonu, in po nekaterih enot-

⁸⁹ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 277—284; 288—289.

⁹⁰ *Ideja, ki zmaguje*, Proletarec, 6. novembra 1918, št. 582, str. 1.

⁹¹ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 291.

⁹² *Konvencija J. R. Z. v Clevelandu*, Prosveta, 17. oktobra 1919, št. 245, str. 3 in 29. oktobra 1919, št. 255, str. 3

nih pobudah jugoslovanskih izseljencev glede jadranskega vprašanja pa je dejavnost za njegovo pravično rešitev prevzelo v svoje roke SRZ oz. JRZ.⁹³

Jadranskemu vprašanju je bila npr. posvečena celotna številka *The Slovenian Review*⁹⁴ z dne 15. decembra 1918. V njej je bila objavljena tudi peticija, v kateri so izseljenci pozivali Wilsona, naj preuči jugoslovansko vprašanje na podlagi svojih političnih načel.⁹⁵ Delegacija SRZ je to peticijo predložila State Departmentu.

Tudi številka *The Jugoslav Review* z dne 15. julija 1919 je bila v celoti posvečena jadranskemu vprašanju.⁹⁶

Septembra 1919 je odbor za zunanje zadeve pri ameriškem senatu sprejel tako delegacijo italijanskih izseljencev kot predstavnike JRZ, ki so mu sporočili svoja stališča do jadranskega vprašanja.

Marca 1920, ko se je že bližala dokončna rešitev jadranskega vprašanja, je JRZ zbralo delegacijo predstavnikov raznih izseljenskih organizacij, ki je ponovno predložila vladnim krogom jugoslovanske zahteve.

Jugoslovanski izseljenci so si prizadevali za pravično rešitev jadranskega vprašanja vse do rapalske pogodbe. Po njej pa so zlasti slovenski izseljenci ostali globoko razočarani. Obsojali niso več italijanskih zahtev, ampak obnašanje jugoslovanskih predstavnikov pri pogajanjih. Poudarjali so, da so postopali le v imenu Srbije in zanemarili interese Slovencev in Hrvatov. Hkrati so izseljenci skušali še vplivati na ameriško vlado in javnost, ki pa se nista hoteli več ukvarjati z jadranskim vprašanjem.⁹⁷

Po utrditvi monarhije v domovini in po neugodnem izidu mirovne konference se je položaj JRZ znatno poslabšal. V l. 1920 je njegova dejavnost skoraj popolnoma zamrla. Poleti istega leta ga je zapustil Kristan, ki se je vrnil v domovino kot socialdemokratski kandidat za ustavodajno skupščino.

Četrta in zadnja konvencija JRZ je bila 11. in 12. marca 1921 v Chicagu. V poročilih, ki so bila na njej predložena, so ugotavljali resnost tedanjih razmer. Poleg neugodnih izidov pogajanj glede jadranskega vprašanja so preučili težak položaj v domovini. Ugotavljali so, da ima reakcija še znaten vpliv, in predvidevali, da se bo monarhija ohranila vsaj še nekaj časa. V prepričanju, da v domovini edino JSDS zastopa republikanski program, kakršnega razglašala JRZ, pa so poudarjali, da se bodo socialisti v ustavodajni skupščini vsekakor zavzemali za republiko. Sklenili so, da se JRZ ne bo razpustilo, temveč da bo še naprej delovalo za ustanovitev jugoslovanske republike, pri čemer bo sodelovalo tudi s socialisti v domovini.⁹⁸

V istem času so Kristan in drugi socialdemokratski predstavniki v ustavodajni skupščini zagovarjali uvedbo republikanske ureditve, čeprav so zanemar-

⁹³ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 201—203.

⁹⁴ *The Slovenian Review* oz. *The Jugoslav Review* je bila revija, ki jo je Slovensko republičansko združenje oz. Jugoslovansko republičansko združenje izdajalo predvsem zato, da bi obveščalo ameriško vlado in javnost o svoji dejavnosti.

⁹⁵ *Petition, The Slovenian Review*, Vol. II, 15. decembra 1918, št. 4, str. 1.

⁹⁶ *The Jugoslav Review*, Vol. III, 15. julija 1919, št. 7.

⁹⁷ I. Čizmić, *op. cit.*, str. 291—297.

⁹⁸ *Četrta konvencija Jugoslovanskega Republičanskega Združenja*, Proletarec, 31. marca 1921, št. 707, str. 15.

jali idejo federacije.⁹⁹ Sicer pa so se ta stališča navezovala tudi na razmere v domovini, ki jih na tem mestu ne bomo upoštevali.

Treba pa je omeniti negativne posledice Kristanove dejavnosti za socialistično gibanje jugoslovanskih izseljencev v ZDA. Sodelovanje slovenskih socialistov z ljudmi različnih nazorov v gibanju za jugoslovansko federativno republiko je namreč odločilno vplivalo na krizo v JSZ. Hrvaški socialisti so jim kmalu začeli očitati kompromise z buržoazijo.¹⁰⁰ Napetost med hrvaškimi in slovenskimi socialisti se je stopnjevala, dokler niso prvi jeseni l. 1918 izstopili iz JSZ, slovenska sekcija pa iz Socialistične stranke Amerike.¹⁰¹

Kasneje so slovenski socialisti ugotavljali, da je njihovo sodelovanje z nesocialističnimi elementi oslabilo splošno dejavnost JSZ in da je med drugim po svojem izstopu iz Socialistične stranke Amerike slovenska sekcija izgubila mnogo pristašev.¹⁰² Vendar pa so poudarjali, da je bilo nujno treba delovati v gibanju zunaj JSZ, saj so bili v njej predvsem hrvaški socialisti, ki so nasprotovali vsaki stvarni pobudi za jugoslovansko federativno republiko.¹⁰³

Slovenskim socialistom je bilo torej žal, da so sodelovali z drugimi naprednimi silami v enotnem gibanju glede jugoslovanskega vprašanja. Tako so se dejansko posvetili bolj dejavnosti v zvezi z narodnim vprašanjem kot razrednemu boju. Čeprav so v bistvu ostali zvesti socialističnim načelom, so znatno omejili svojo samostojno vlogo znotraj slovenskega izseljenstva.

Hkrati pa je treba poudariti, da je bilo tako ravnanje najbrž potrebno zato, da se je njihova pobuda razvila v napredno gibanje za ustanovitev jugoslovanske države, osnovano na široki ljudski podlagi.

R é s u m é

ETBIN KRISTAN ET LE MOUVEMENT SOCIALISTE DES ÉMIGRÉS YUGOSLAVES AUX ÉTATS UNIS D'AMÉRIQUE DANS LES ANNÉES 1914—1920

Se servant de nombreux articles des journaux différents et d'une vaste littérature, l'auteur donne un aperçu critique des opinions d'Etbin Kristan et des sociétés slovènes aux États Unis d'Amérique à l'égard des questions nationales. Elle suit l'évolution des opinions à l'égard des problèmes yougoslaves et slovènes depuis le commencement de la première guerre mondiale, passant par la déclaration de Chicago jusqu'aux opinions à l'égard de la constitution de l'état des Serbes, Slovènes et Croates et à l'égard de la conception fédérale et centralisée du nouvel état.

⁹⁹ Dušan Kermavner, *O socialističnem zanikanju narodnega vprašanja v kraljevini Jugoslaviji*, Naši razgledi, Ljubljana, 1. XVI, 14. januarja 1967, št. 1, str. 7.

¹⁰⁰ *Poročilo o diskusijskem večeru soc. kluba št. 1, J. S. Z., Proletarec*, 9. septembra 1920, št. 678, str. 10.

¹⁰¹ *Izstop Slovenske Sekcije, Proletarec*, 24. septembra 1918, št. 576, str. 5; *Hrvatska sekcija naznanja izstop iz J. S. Z., Proletarec*, 17. septembra 1918, št. 575, str. 6.

¹⁰² *Poročilo ... cit., Proletarec*, 9. septembra 1920, št. 678, str. 10.

¹⁰³ *Jugoslovanska socialistična zveza in J. R. Z., Proletarec*, 10. marca 1921, št. 704, str. 4.